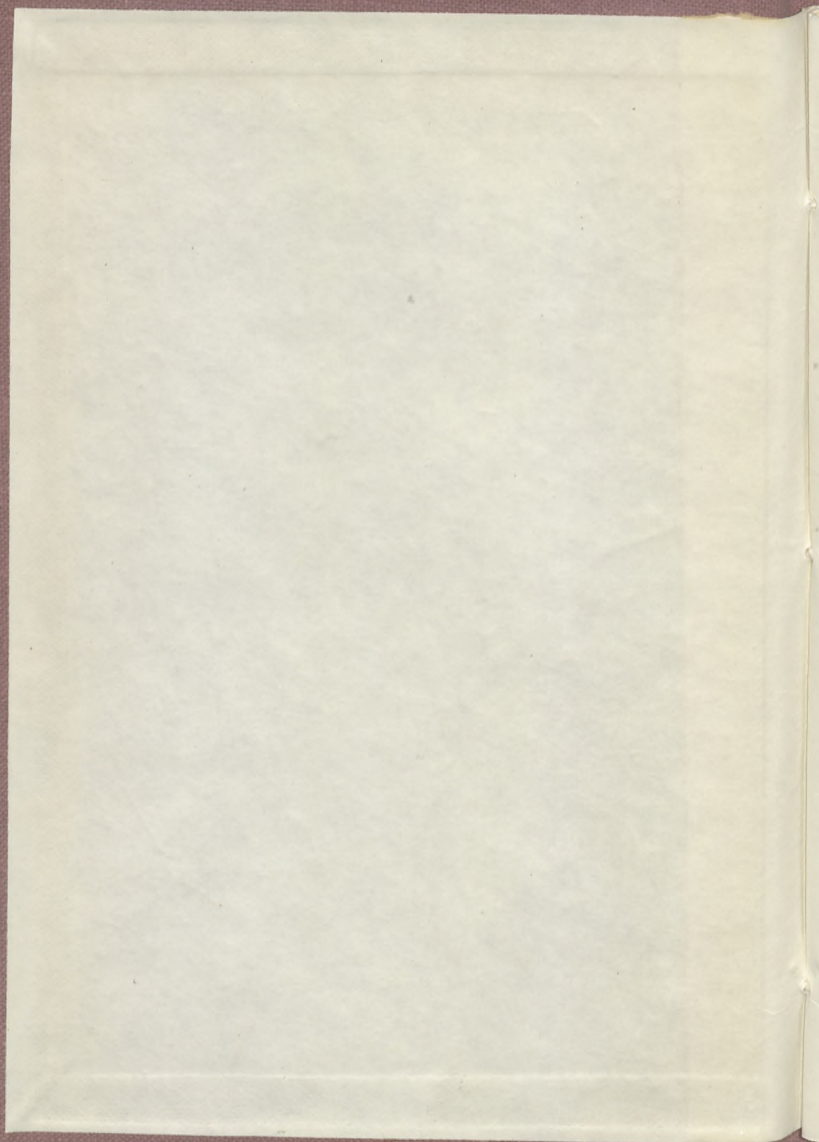
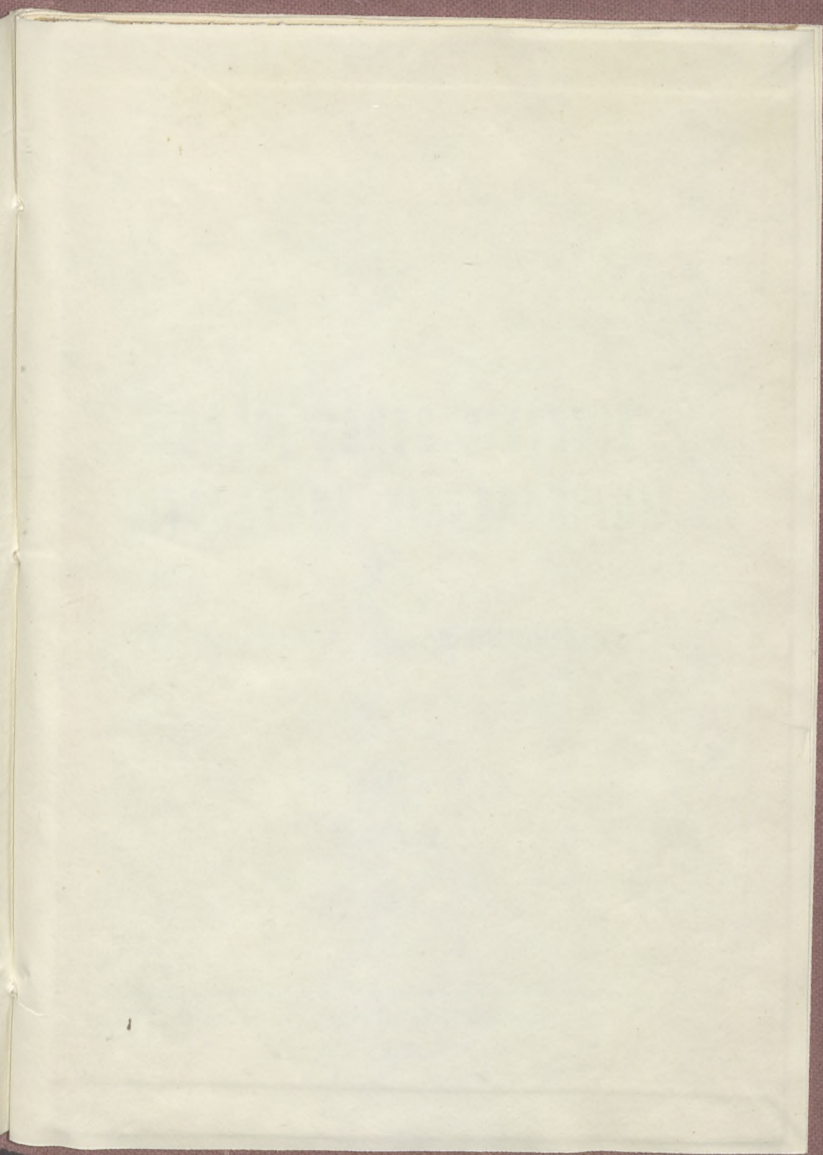
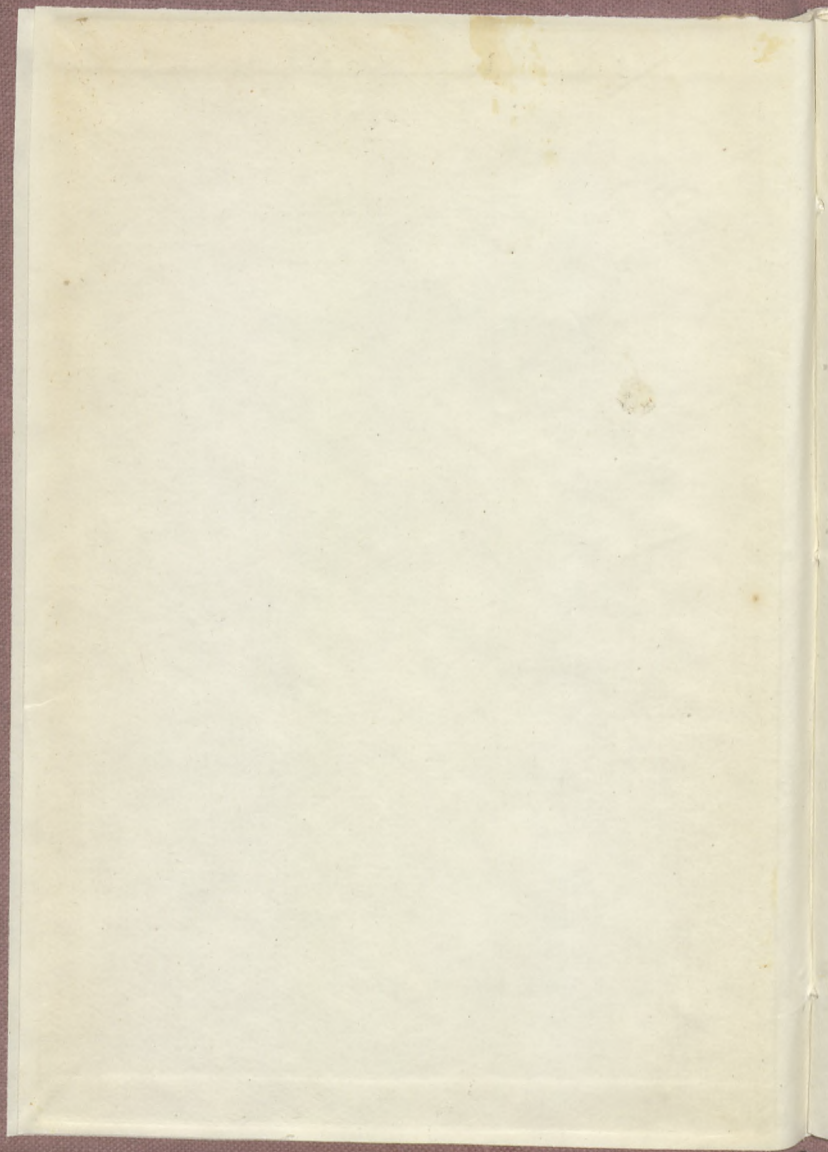

2009824

2003.82426
MAKSYM HARECKI

**KRÓTKI ZARYS HISTORJI
LITERATURY BIAŁORUSKIEJ**

TLUMACZENIE Z BIAŁORUSKIEGO.

WILNO. W WYD. „NOWIN WILEŃSKICH” W W 1921

Druk. „ZAIBAS”.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001012368370

12,009,824

80314

I. LITERATURA CZASÓW DAWNYCH.

(Wieki X, XI, XII).

Okres cerkiewno-słowiański.

Naród białoruski utworzył się z trzech plemion słowiańskich: krywiczów, drehowiczów i radzimirów. Te pokrewne plemiona zdawien dawna porozumiewały się wspólnym językiem.

Literatura rozpoczyna się w Białorusi wraz z chrześcijaństwem w X stuleciu. Pierwszymi księgami, jakie przynieśli tutaj misjonarze, były księgi religijne słowian południowych, pisane w języku cerkiewno-słowiańskim. Język ten był dla Białorusinów dostępny, ponieważ lud, znany Grekom pod mianem druhuwitów, stanowił część plemienia drehowiczowego, które przed VII stul. wyszło z dolin rz. Prypeci wkroczywszy na półwysep Bałkański osiągnęło w okolicy Saloniki. Misjonarze słowiańscy bracia Cyryl i Metydy, którzy zapoznali się z jęz. druhuwitów w latach swego dzieciństwa, z czasem napisali w owym języku pierwsze księgi słowiańskie.

Zrozumiała dla Białorusinów w. X-go mowa druhuwitów, przeniesiona do Białorusi za pomocą ksiąg cerkiewnych, łatwo puściła korzenie w literaturze białoruskiej, pozostającej na razie wyłącznie treści religijnej. Język cerkiewno-

słowiański stopniowo zdobywa sobie pierwsze miejsce i panuje w przeciągu długiego okresu historycznego. Czasy jego niepodzielnego panowania w księgach w Białorusi są znane w historii literatury białoruskiej pod mianem okresu cerkiewno-słowiańskiego (X—XII w.).

Długo Białorusini posługiwali się wyłącznie literaturą tłumaczoną, lecz z chwilą umocnienia się chrześcijaństwa i rozwoju oświaty, przejawia się około XII st. twórczość samodzielna.

Język cerkiewno-słowiański pisarzy białoruskich, żyjących do XIII st., prawie wcale nie posiada wyrazów, zaczerpniętych z żywej ludowej mowy. Tylko w „Słowie o pułku Ihora“, utworze treści świeckiej i jedynym, który się zachował do czasów dzisiejszych, jest bardzo dużo cech ludowo-białoruskich.

Tłumaczoną literaturę białoruską stanowiły przeważnie księgi religijne. Tłumaczeń z klasyków greckich niema i być nie mogło ze względu na niski poziom kultury (zarówno jak u Białorusinów, tak też i w ówczesnej Grecji). W liczbie tłumaczeń treści religijnej były: 1) Biblia (szczególnie rozpowszechniony był Psalterz), 2) Cztery Ewangelje, 3) Żywoty Świętych, 4) Kazania i nauki, 5) poezja religijna w postaci pieśni i psalmów, 6) chrestomatje duchowne, 7) apokryfy i 8) utwory cerkiewno-praktyczne, jako to: „Sześciodniew“, „Fizjolog“ i in.

Z żywotów świętych szczególną popularnością cieszył się podówczas i później „Żywot Aleksieja człowieka Bożego“, utwór ten przekazany ustami ludu doszedł do naszych czasów. Z apokryfów był bardzo rozpowszechniony pe-

ten piękna poetyckiego apokryf „O wędrowce Przenajświętszej Panny przez męki“, również znany w Białorusi z ust ludowych piewców-żebaków.

Oprócz religijnych były także i świeckie utwory, jako to: 1) kroniki historyczne pisarzy bizantyjskich i 2) świeckie opowiadania.

Znaczenie literatury tłumaczonej polega na tym, iż ona przygotowała grunt do samodzielnej twórczości białoruskiej, szczepiła kulturę, sprzyjała rozwojowi inteligencji miejscowej, idowo związanej z cywilizowanymi narodami. Białorusini na razie posługiwali się gotowemi już tłumaczeniami, które otrzymywali od południowych słowian, a u siebie w ojczyźnie tylko przepisywali je w coraz większej ilości; następnie zaś zaczęli i sami tłumaczyć wówczas dopiero byli w stanie zająć się samodzielnym pisaniem ksiąg.

Samodzielne twory białoruskie były z początku również przeważnie treści religijnej i duchowo związane z literaturą tłumaczeń. Twórczość świecka wśród ówczesnych Białorusinów spotyka się bardzo rzadko. Utwory świeckie były przechowywane przez ludzi nabożnych niedbale i wskutek tego ginęły.

Nie bacząc na swą młodocianość, literatura białoruska, okresu cerkiewno słowiańskiego, wykazała znaczne literackie postępy. Każde z federacyjnie związanych księstw białoruskich posiadało swych wybitnych pisarzy i działaczy literackich. W księstwie Połocko-Witebskim pierwszą wybitną powagą kulturalną, znaną w historii rozwoju jęz. białoruskiego, była księżna *Pred-*

sława *Eufrozyna Połocka*, która żyła w XII w. Z jej imieniem związana jest m. in. działalność pierwszego znanego przedstawiciela sztuki białoruskiej *Łazarza Bohusza*, również połoczani-
na. W Smoleńsku na polu literackim występuje poważny uczony i filozof metropolita *Klemens Smolatycz* († 1147 r.), potem zdobył sobie sławę *Abraham Smoleński* i inni.

Księstwo Turowsko - Pińskie posiadało znakomitego mówcę-poetę w osobie biskupa swego *Cyrylego Turowskiego*, autora wielu kazań i pieśni religijnych, które nie straciły swego znaczenia literackiego do chwili obecnej. Sława autora „Słowa o pułku Ihora“ jest znaną ogólnie i wszystkie narody słowiańskie pragną niewiedomego autora zaliczyć do swoich twórców.

Należy zaznaczyć, że element cerkiewno-słowiański, obcy masom ludowym i importowany pod opieką książąt i duchowieństwa, był wrogi narodowej literaturze białoruskiej i miał za zadanie zupełne zgniecenie takowej. Nieśmiertelna poezja ludowa zmuszoną była opuścić domostwa, które przyjęły naukę książkową, i szukać schronienia w warstwie ludowej. Lecz z chwilą, gdy napięcie walki nowej wiary z miejscowymi wierzeniami poetyckimi zaczęło słabnąć a światło nauki przedostało się do szerszych mas, — zjawiają się utwory książkowe ze znacznym odbiciem na sobie twórczości czysto-ludowej. Proces ten można dostrzec w „Słowie o pułku Ihora“, w legendach, kronikach swego kraju i t.p.

Okres przygotowawczy.

(XIII, XIV i XV w.).

W przeciągu XIII—XIV stuleci plemiona białoruskie ostatecznie się złąły w jeden naród, a księstwa białoruskie wraz z ziemiami litewskimi i in. utworzyły wielkie a potężne państwo znane w historii, jako Wielkie Księstwo Litewskie*). W tym też czasie z narzeczy plemion białoruskich utworzył się z głównymi swojemi cechami charakterystycznymi jeden język białoruski. Martwy i niezrozumiały dla mas jęz. cerkiewno słowiański nie mógł się stać językiem państwowym Księstwa Litewskiego, i oto, wobec wielu przyczyn historycznych językiem tym stał się ludowy białoruski. Już i przedtem słowo białoruskie miało częsty dostęp do aktów i pism urzędowych (patrz naprz. umowy handlowe Połocka z Rygą i t. p.), a przy księciu Olgierdzie (1340—1377) język białoruski oficjalnie był uznany jako państwowy w Wielkim Księstwie Litewskim. Okoliczność ta miała olbrzymie znaczenie dla rozwoju języka białoruskiego.

Okres przygotowawczy starej literatury białoruskiej pozostawił po sobie dużą ilość pism urzędowych i aktów, w szczególności sądowych. W samym tylko archiwum wileńskim przed wojną liczone pomienionych aktów przeszło 200.000. Gdy zaś pierwsze stadium literackiego rozwoju ludowej mowy białoruskiej minęło, w jęz. biało-

*) Od imienia książąt z rodu „Litwa“, tak jak państwo „Rus“ otrzymało swą nazwę od imienia książąt warahów z rodu „Rus“.

ruskim ukazuje się literatura, zbliżona do pisanej poprzednio językiem cerkiewno-słowiańskim. Tutaj również się spotyka bardzo wiele utworów o treści religijnej, przytym nie tylko prawosławnych, pisanych literami cerkiewno-słowiańskimi, lecz i katolickich, pisanych literami łacińskimi („Powieść o trzech królach“ i in.). Kroniki ówczesne cechuje czystość i jędrność mowy białoruskiej. Z pośród jurydycznych zażytków literackich ciekawy jest „Zbiór praw Kazimierza“ (1468 r.).

W tymże okresie czasu wielu pisarzy posługiwało się jeszcze i jęz. cerkiewno-słowiańskim, usianym gęsto białorusycyzmami.

Wiek złoty.

(XVI stulecie).

Gdy życie Białorusi coraz więcej przybierało charakter europejski, język białoruski, jako jęz. narodowo-literacki i państwowy, zdobył sobie prawo w sejmach i ratuszach. Na razie język książkowy zbyt mało się różnił od języka ludowego. Lecz „wobec tego, iż język ludowy nie posiadał niezbędnych terminów dla określenia nowych pojęć, stworzyła się konieczność zaczerpnięcia takowych z języków obcych, a w pierwszym rzędzie z polskiego i przezeń z języków zachodnio-europejskich, ponieważ przez Polskę były z niemi obeznane wyższe i średnie sfery Białorusi. Następnie, wskutek politycznej i religijnej unji z Polską (w końcu XVI stul.), gdy się umocnił w Białorusi polski katolicyzm, wpływ języka polskiego na lud i duchowieństwo

stał się bardzo znaczny“ (Karski). Fakt ten z czasem miał zgubny wpływ na losy słowa białoruskiego. Lecz w czasie wieku złotego po białorusku mówili w państwie Litewskim wszyscy, zarówno w chacie chłopskiej, jako też i w zamku wielkiego księcia. Oficjalna dziedzina rozpowszechnienia jęz. białoruskiego była przewidziana przez prawo, które opiewało, iż wszystko winno być pisane po białorusku i białoruskimi literami (kirylicą). Zresztą i we wszelkich innych dziedzinach i przejawach literatury i życia język ów był rozpowszechniony jako narodowy i literacki. Prawa, korespondencja dyplomatyczna, urzędowanie, korespondencje obywateli duchownych i świeckich, twory literackie—wszystko w jęz. białoruskim. Język był nader bogaty, giętki i piękny, wogóle doścignął wysokiego rozwoju i kultury. Wtedy były już stałe, ogólne i obowiązujące przepisy gramatyczne.

Co się zaś tyczy kierunków literackich w Białorusi w XVI stul., wycisnął na nich z początku swe piętno rozbijały podówczas w Europie humanizm (F. Skoryna). Humanizm został wyparty przez reformację, którą w literaturze białoruskiej reprezentuje cały szereg pisarzy (B. Ciapiński, S. Budny i in.). Następną po niej reakcja religijna nadała literaturze białoruskiej jednostronny charakter polemiczny i przyczyniła się do jej upadku.

Wiek złoty bardzo jest bogaty tytułami utworów i imionami autorów, nie bacząc na to, że więcej uległo zniszczeniu i zaginęło, niżli się zachowało do czasu naszego.

Przedstawicielem humanizmu w Białorusi jest sławny działacz społeczny i pisarz *Franciszek Jerzy Skoryna*, urodzony w Połocku około r. 1490. Otrzymał on świetne wykształcenie europejskie („doktor nauk wyzwolonych i lekarskich“) i całe życie swe poświęcił na tłumaczenie, pisanie i drukowanie ksiąg białoruskich. Na razie drukował książki (przetłumaczoną przez się Biblię) w Pradze czeskiej, następnie zaś przeniósł swą drukarnię do Wilna.

Pierwszą drukowaną książką białoruską jest Psalterz z Biblii Skoryny, który się ukazał z druku dn. 6 sierpnia (st. st.) 1517 r. w Pradze. Dzień ów historyczny jest pierwszym dniem istnienia białoruskiego słowa drukowanego i w r. 1917 Białorusini obchodzili rocznicę 400-letnią. Pierwsza drukowana w Wilnie książka była również dziełem rąk Skoryny (1525 r.). Drukarnia wileńska F. Skoryny była pierwszą drukarnią na terenach Litwy. Druga drukarnia w Wilnie powstała dopiero o kilka dziesiątków lat później. Uczniowie F. Skoryny — znani drukarze Fiedorow i Mściśławiec ufundowali w r. 1564 pierwszą drukarnię w Moskwie. Olbrzymie znaczenie kulturalne F. Skoryny dotychczas nie było należycie oszacowane. Warto zaznaczyć, że celem literackiej i wydawniczej działalności F. Skoryny było nie tylko jego pragnienie, by „ludzie pospolici czytając łatwiej zrozumieć mogli“, lecz również dążenie dać dzieciom białoruskim podręczniki szkolne („Dzieciom małym—początek wszelakiej dobrej nauki, piśmienności, jeżeli dobrze czytać i mówić nauczo“).

Rodak F. Skoryny — *Bazyli Ciapiński* tworzył w drugiej połowie XVI stul. Jest on znany jako tłumacz i wydawca Ewangelji. Jako patriota i literat-obywatel B. Ciapiński nader ostro występował przeciwko znieprawdzoneму przez się duchowieństwu i możnowładztwu, oskarżając je o brak oświaty i niechęć do oświecania ludu.

Z pośród ksiąg białoruskich *Szymona Budnego* znane jest jego dzieło „O uniewińnieniu człowieka grzesznego przed Bogiem“ (1562 r.) i katechizm kalwiński.

Z imieniem *Filona Kmity* związane są „Odpisy“ (1573—1574), ciekawe notatki—memuary, charakteryzujące społeczeństwo białoruskie XVI stul. i stosunek polityczny Białorusi względem jej sąsiadów.

Teodor Eulaszewski (1546 — 1604) pozostawił po sobie nader zajmujący pamiętnik, który wiernie zaznajał życie czytelnika z życiem i z wymogami duchowymi szlachty białoruskiej.

„Przemowa“ przypisywana kasztelanowi smoleńskiemu *Janowi Mieleszce* (1589 r.), jest skomponowana przez nieznanego humorystę białoruskiego i stanowi wzór sztuki krasomówczej Białorusinów XVI stul. i zaznajał nas z ówczesnymi poglądami politycznymi i stosunkiem do korzystnych w gruncie rzeczy, lecz szkodliwych z punktu widzenia samodzielności państwowej inowacji.

Andrzej Rymsza (koniec XVI stul.) zostawił po sobie kilkanaście wierszy, dobitnie charakteryzujących epokę i będących przykładem białoruskiej sztuki wierszowania w wieku złotym.

Tak zw. *kronika Barkulabowska*, napisana przez osoby duchowne ze wsi Barkulabowa (pow. Bychowski, gub. Mohylewska), wszechstronnie maluje życie białoruskie z końca XVI i początku XVII stul. i jest wzorem pięknego białoruskiego języka ludowego.

Znany *Statut Litewski* redagowany w latach 1529, 1566 i 1588 mówi sam za siebie. Znaczenie jego w historii Białorusi wogóle, a w historii literatury białoruskiej w szczególności — jest olbrzymie. Owa pamiętka jurysprudencji jest tą podwaliną, na której Białorusini posiadają całkowite prawo budowania swego państwa niepodległego. On też stanowi niewyczerpane źródło dla słownictwa białoruskiego i zwrotów stylistycznych starego czasu.

W r. 1915 jeden z głównych przewodców nowego ruchu białoruskiego Jan Łuckiewicz († 1919 r.) odnalazł w tatarskim zakątku pod Wilnem bardzo ciekawy zabytek wieku złotego literatury białoruskiej, świętą księgę mahometaniską „Aj Kitab“, pisaną w języku białoruskim literami arabskimi. Księga owa stanowi bardzo cenny nabytek dla filologii białoruskiej.

Ruch wydawniczy w Białorusi w końcu XVI stul. osiągnął niezwykłego rozwoju. Nie tylko większe miasta posiadały drukarnie, lecz takowe się znajdowały w małych miasteczkach, a nawet we dworach magnackich. Z liczby osób, szczególnie zasłużonych w dziedzinie drukarskiej i popierających pracowników pióra, należy wyszczególnić Bohdana Ońkowa, Jakóba Babcicza, braci Łukasza i Kuźmę Mamoniczów, hetmana Grzegorza Chodkiewicza, braci Zarzeckich, ksią-

żał Radziwiłłów, K. Ostrońskiego, Tyszkiewicza, Kiszkę, Wołowicza, Sapiehów, Krzyszkowskiego, Kaweczyńskiego i wielu in.

Początek upadku.

(w. XVII).

Upadek białoruskiej mowy literackiej i literatury rozpoczął się wraz z upadkiem politycznym, które związane są ze sobą jako skutek z przyczyną. Złą przysługę w tym wypadku wyświadczyła również reformacja, która, będąc modą, odznaką „dobrego tonu“, nachyliła ku protestantyzmowi arystokrację białoruską, a następnie, będąc pozbawiona w walce z napływającymi do Białorusi jezuitami polskimi wszelkiego znaczenia, pchnęła ową arystokrację ku katolicyzmowi, który miał tutaj cechy polskości i przyczynił się do reneacji sfer arystokratycznych...

Znaczne podobieństwo języka białoruskiego do oszlifowanej do tego czasu mowy inteligencji polskiej, jako też odchylenie się go od mowy białoruskich mas ludowych, również odegrały rolę smutną. Dotychczas jedyny na całym olbrzymim terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, otrzymał on ponadto znacznie osłabiający go cios w formie ukrainizacji, która się odbyła z chwilą przeniesienia centrum kulturalnego z Wilna do Kijowa. Zgubny następnie wpływ na jego losy miał też znaczny dopływ do religijnej literatury Białorusinów prawosławnych elementu cerkiewno-słowiańskiego, odrodzonego przez rozwój akademji Kijowsko-Mohylańskiej i zbliżającego

ku cerkiewno-słowiańskiej mowie współwyznaniowców pisarzy moskiewskich, która w owym czasie była jeszcze nazbyt mało zruszczoną. Rola szkoły białoruskiej w umocnieniu mowy ojczyznej była zbyt nikłą z powodu jej niskiego poziomu, zresztą językoznawstwo białoruskie było w stanie zadawalającym tylko w szkołach unickich. Autorowie białoruscy, zaabsorbowani polemiką religijną i często, celem powodzenia propagatorskiego, posługujący się językami obcymi, nie wszyscy stanęli na wyżynie swego powołania pod względem obrony mowy ojczyznej. Tymczasem kultura polska i język przenikały coraz głębiej w wyższe sfery społeczeństwa. Od drugiej połowy XVII w. język białoruski zaczyna ustępować z nauki, prawa, sądownictwa, instytucji administracyjnych. Zgodnie z *dekretem z r. 1696* wypiera go język polski. Owa utrata znaczenia politycznego przez język białoruski była tem więcej straszną, że odbyła się w takim wieku i w takich okolicznościach, gdy żaden język bez owego znaczenia nie mógł zachować swej zdolności do życia kulturalnego.

Literaturę białoruską XVII w. cechuje scholastyczność, jednostronność cerkiewno-polemiczna i nosi ona na sobie piętno wpływu polskiego. Okresy literackie i formy twórczości literackiej w Białorusi XVII w. były w zależności od rozwoju walki religijnej.

Czasy szkół klasztornych pozostawiły sporo literatury polemicznej i kaznodziejskiej. Z autorów należy wyszczególnić prawosławnych *Stefana* i *Laurentego Zizanjów*, prawosławnego a później unitę *M. Smotryckiego* (1577—1633) i w. in. Po-

lemikę w jęz. białoruskim prowadzili nawet jezuici. Z pośród kaznodziejów zdobył sobie olbrzymią sławę prawosławny *L. Karpowicz* (1581--1620), *Kuntia. Trankwillon-Stawrowiecki* (†1646) i in. W tymże okresie rozwijało się syllabiczne wierszorstwo religijne, naśladowujące polskie ćwiczenia wierszowane.

Czasy akademji Kijowsko-Mohylańskiej czyli okres ukrainizacji — jest drugim okresem w literaturze. Zaczął się wyraźnie zakreślać w 30-letnich latach tegoż stulecia i do tworców polemicznych i kaznodziejskich dodał znaczny rozwój liryki i dramatu. Wielu ówczesnych autorów można nazwać białorusko-ukraińskimi. Między kaznodziejami wydatne stanowisko zajmują *I. Halatowski* (†1668 r.), *Ł. Baranowicz*, *A. Radziwiłłowski* i in. Lirykę w. XVII stanowiły hymny na cześć Boga i świętych oraz dytyramby, opiewające szczęśliwe wydarzenia życiowe. Formą literacką liryki świeckiej był panegiryk. Z wierszów żałosnych rozwinęła się elegja. Najznakomitszym lirykiem był pomieniony Łazarz Baranowicz (†1649 r.). Pieśni liryczne, napisane dobrym dla swego czasu dźwięcznym wierszem, przedostały się do ludu i tam jako twory ludowe śpiewane są dotychczas.

Dramatyczna literatura XVII w. jest to mieszanina fragmentów religijnego dramatu średnio-wiecznego z dramatem szkolnym, posiadającym cechy znajomości z teatrem klasycznym. Komedja rozwinęła się z intermedjów, przedstawiających życie ludzi „nizkich“ (włościan, żołnierzy, żydów); nader szybko zdobyła popularność, przystosowała się do teatru marjonetek i w postaci

różnych dramatycznych ułamków dożyła w masach ludowych do chwili obecnej.

Były też poczytne przeróbki awanturniczych, moralizatorskich i humorystycznych powieści, które zawędrowały do Białorusi z Europy Zachodniej.

Upadek zupełny.

(w. XVIII).

Na początku w. XVIII w języku białoruskim były dwa niemal wrogie sobie żywioły: książkowy i ustny. Mowa ludowa pozostawała przez cały czas poza życiem literackim i do książki trafiała rzadko; jednak się w ustach ludu rozwijała. Obecnie, z powodu swego oddalenia od języka książkowego, nie mogła wyświadczyć pomocy w upadku. Białoruska moskwofiłska inteligencja, która nie zgodziła się pisać po polsku, zaczęła się zbliżać do języka książkowego Rosji, w której dostrzegała ratunek od ciężkiego jarzma Polski. Moskale, jak wiadomo, wykorzystali w swoim czasie język literacki białorusko-ukraińskich autorów, szerzących oświatę w Rosji (S. Połocki (1629—1680), F. Prokopowicz i inni), lecz potem na drodze dawnego rozwoju porzucili go, utworzywszy język lietracki wyłącznie z gwar wielkoruskich. Po przyłączeniu Białorusi do Rosji ów rosyjski język literacki stopniowo w sferach białoruskich, wzdrygających się pisać po polsku, zaczyna zajmować miejsce języka ksiąg białoruskich. W ten sposób zaczął się wlewać w realne formy zabójczy podział białorusinów na „ruskich“ i „polskich“, zależnie od

wyznania religijnego. Lud — prawosławni, unieci, katolicy — pozostał wierny mowie ojczyściej, lecz inteligencja się rozbiła na posługujących się językiem polskim i na posługujących się językiem literackim rosyjskim.

W takich warunkach narodowa literatura białoruska musiała całkowicie zamrzeć.

W w. XVIII zamknięta w chacie chłopskiej mowa białoruska mogła się wznosić na wyżyny książkowe li tylko w sferze duchowieństwa unickiego, lecz była to już literatura nader uboga, dla potrzeb narodowo-kościelnych („Zbiór przykładów, niezbędnych dla osób duchownych“, Supraśl, 1721 r. i in.). W drugiej połowie stulecia literatura w języku białoruskim, można rzec, całkowicie straciła możność dalszego rozwoju. język żył i rozwijał się, lecz tylko sposobem ustnym, Mówiła wtenczas językiem białoruskim również i szlachta, szczególnie w zakątkach, oddalonych od przywłaszczających sobie cudzą kulturę centrów, lecz mowa białoruska w oczach przybyszów-zwycięzców i w oczach własnych renegeatów, stawała się czemś „prostem“, chamskim i śmiesznym, nadającym się znakomicie do anegdotów pańskich. Pogląd ten, pogłębiając się coraz niżej w masy drobnoszlacheckie, urzędnicze i duchowieństwo, popierał i rozwijał ustną i rękopisową literaturę facecji, żartów i makaronicznych wierszy polsko-białoruskich. Lud w tę czarną godzinę Białorusi żył swą nieśmiertelną poezją ludową.

II. LITERATURA WIEKU XIX.

(XIX w. do lat 80-ch).

Nieświadome odrodzenie.

Rozpoczęło się w końcu XVIII st. i rozwijało się w ciągu paru dziesiątków lat XIX st. Możemy stwierdzić, że i cały XIX w., cała nowa literatura białoruska posiada właściwości odrodzeńcze i jednocześnie rysy nieświadomości pod dwoma względami: narodowym i socjalnym, stanowiących najcharakterystyczniejszą cechę najnowszej literatury białoruskiej.

Rewolucja francuska, wojny napoleońskie, odrodzenie plemion słowiańskich, upadek pseudoklasycyzmu, romantyzmu, zaciekawienia się przeszłością, twórczością ludową, etnografią — wszystko to są ogólne przyczyny i określone etapy, z którymi ściśle jest związana również i nowa literatura białoruska w swem życiu historycznym.

„Eneida“ była w literaturze białoruskiej pierwszym etapem nieświadomego odrodzenia który doprowadził do drugiego podobnegoż — do poematu „Taras na Parnasie“. Białoruska „Eneida“ ma tyle wspólnego z ukraińską „Eneidą“ Kotlarewskiego (1798 r.), co ta z rosyjską „Eneidą Wigiljuszową“ sparodjowaną przez Osipowa. Przez dłuższy czas myślano, że „Eneidę“ białoruską napisał *Tomasz Mańkowski*, pochodzący z drobnej szlachty mohylewskiej były wicegubernator witebski. Lecz dziś skonstatowano, iż był to tylko gorliwy jej kolporter, autorem zaś jest pułkownik *Wincenty Rowiński*, (1782—

1842) urodzony w powiecie Duchowszczyńskim, gub. Smoleńskiej. Napisaną ona była w latach 90-ch XVIII stulecia lub w początkach w. XIX. Pod postacią Eneasza i jego świty autor wyprawdza włościan smoleńskich. Autor „Eneidy” znakomicie powiadał język białoruski i sztukę wierszowania. Utworem swym dowiódł, że w języku ludowym białoruskim może się rozwijać literatura i w ciągu całego stulecia nieświadomie budził samopoczucie białoruskie. „Eneidę” rozpowszechniano przeważnie w rękopisach a w druku ukazały się fragmenty jej dopiero po śmierci autora.

Paweł Bachrym (1814—?1891) włościanin m. Kroszyna (pow. Słuckiego, gub. Mińskiej) — swemi wierszami i „hutarkami” (biesiadami), skierowanemi przeciwko panom i poddaństwu, rzekł w literaturze ojczystej pierwsze zaprawdę chłopskie słowo.

„Taras na Parnasie” — jest to nader popularny w Białorusi poemat nieznanego autora, napisany w latach 30-ch XIX stulecia pięknym i jedynym wierszem i ideowo związany z „Eneidą”. Autor wprowadza Białorusina z jego „proszą” mowę na górę poetów, Parnas.

Dawni pisarze ze szlachty,

byli dalecy narodowej świadomości białoruskiej i spoglądali na lud białoruski oczami Polaka i pana, i z tego względu twórczości ich znalazła się na drodze fałszywej.

Jan Barszczewski (1790—1851), syn niezamożnego szlachcica zaściankowego z gub. Wi-

tebskiej, kształcił się w Połockim kolegium jezuickim. Jego prześliczne powieści fantastyczne z życia białoruskiego napisane po polsku z obfitymi wkładkami w witebskim narzeczu białoruskim. Po białorusku napisał tylko kilka piosnek i poemat wierszem p. t. „Grabież chłopska”, który trafił do ludu i przepisany fragmentowo przez etnografów.

Aleksander Rypiński pochodził z pow. Dziśnieńskiego, gub. Wileńskiej. Przebywając w Paryżu na emigracji, wydał po polsku w r. 1840 ciekawą książkę p. t. „Białoruś”, gdzie obficie nagromadził dużo materiału etnograficznego i umieścił wzory białoruskiej twórczości ludowej i literatury. Z jego tworów własnych znaną jest pierwsza ballada po białorusku „Neczyścik” (Djabel) i drobne wiersze. Dla charakterystyki autora należy zaznaczyć, iż on uznawał Białorusinów za plemię polskie i pragnął jaknajrychlejszego zlania się ich z narodowością polską.

Jan Czeczot (1797 — 1847), rodem z pow. Nowogródzkiego, gub. Mińskiej, znany jest jako etnograf białoruski i autor wierszy w duchu pieśni ludowych. Piosenki Czeczota wprowadzały w błąd najdoświadczeńszych etnografów, którzy uważali je za ludowe piosenki białoruskie. J. Czeczot pierwszy poważnie się zastanowił nad sprawą białoruską.

Szkoła pisarzy białorusko-rosyjskich,

pożyczając od lat 50-ch XIX stul., zaznacza się wyraźnie, lecz jęz. białoruskiego w twórczości swej omal że nie używa wcale. Należy wyróżnić

Szpilewskiego (1827—1861), etnografa o talencie beletrystycznym. Urodził się w gub. Mińskiej, był współpracownikiem pism rosyjskich pod pseudonimem *Drewlański*.

Literatura agitacyjna,

drukowana po białorusku przez rewolucjonistów polskich i urzędników rosyjskich, związana jest z latami 60-mi. Przyczyniając się do uświadczenia narodowego, literatura ta jednocześnie budziła w ludzie niechęć do ojczyznośnego słowa drukowanego, jako środka bałamucenia przez panów lub sług carskich. Pomimo to wiele z twórców literatury rewolucyjnej posiada poważne znaczenie w historii literatury białoruskiej, jak naprz. „*Mużyckaja prawda*“, nielegalna gazeta białoruska, wydawana przez *Kalinowskiego* (1838 — 1864), skazanego na śmierć przez rząd carski.

Z liczby ówczesnych rosyjskich pisarzy „rządowych“ znany jest urzędnik mohylewski *Apanas Kisiel* (Franciszek Blus?), który pisał słabym wierszem we wszystkich narzeczach gub. Mohylewskiej.

Nowsi pisarze zpośród szlachty,

k których twórczość związana jest z latami 50, 60 i 70-mi, również daleką jeszcze była pełni białoruskiej świadomości narodowej, lecz ci już byli jednak dość blizcy początku najnowszego światowego odrodzenia. Literatura ich nosi odbicie ducha ludowości i reform lat 60-ch w Rosji.

Wincenty Dunin-Marcinkiewicz (1807—1885) jest głównym reprezentantem szkoły tej i całej

nowej literatury białoruskiej. Pochodził z rodziny szlachcica—dzierzawcy z pow. Bobrujskiego, gub. Mińskiej, otrzymał niecałkowite wykształcenie uniwersyteckie w Petersburgu, mieszkał przeważnie w Mińsku, gdzie miał posesję w kon-systorzach katolickim i w różnych innych instytucjach.

W okresie czasu 1846 — 1870 lata napisał dużo różnych utworów po białorusku, w liczbie tej wierszowane powieści i opowiadania, komedje, wiersze liryczne, przekład „Pana Tedeusza“ A. Mickiewicza (część) i in. Najlepszym tworem Marcinkiewicza jest powieść „Hapon“, w której autor—pan bohatera swego, prostego chłopca Hapona, podnosi do godności oficerskiej, a gnębi-ciela chłopów, szkodliwego ekonoma karze w ten sposób, iż tenże oficer — Hapon oddaje go do wojska. Marcinkiewicz kochał „miłych chłop-ków“, lecz żałował i „dobrych panów“, wobec tego całą winę składał na administrację pańską, która według jego zdania psuła stosunki szla-hecko-chłopskie. Utwory jego są moralizator-skie i sentymentalne. Marcinkiewicz napisał po białorusku najwięcej ze wszystkich pisarzy XIX str.

Wincenty Korotyński, znany w literaturze polskiej, zaczął pisać po białorusku pod wpły-wem Marcinkiewicza. Jest on autorem pięknej elegji, w swoim czasie bardzo popularnej, p. t. „Tęsknota na obczyźnie“, ideowo lirycznych wierszy i „hutarek“ rewolucyjnych (patrz Liter. Agitac).

Kierownikiem ideowym powyższej szkoły był *A. Darewski-Weryho*.

*

*

*

Hutarki czyli biesiady odegrały w literaturze białoruskiej rolę nader ważną. Owe, przeważnie przechowywane w rękopisach, wierszowane twory nieznanymi autorów, później odnotowane przez etnografów jako odmiany twórczości ludowej, były bardzo rozpowszechnione w ludowych masach Białorusi. Posiadają one cechy klasowej literatury włościańskiej i obejmują życie wioski pańszczyźnianej ze wszech stron, chociaż jednak najulubieńszym tematem jest protest przeciw gnębieniu pańskiemu. Zalety ich literackie są bardzo małe, lecz olbrzymie znaczenie w rozwoju myśli białoruskiej przez to nie przestaje być wielkiem.

* * *

Mówiąc o literaturze białoruskiej w. XIX-go, należałoby napomknąć o licznych autorach, którzy pracowali nie tylko na polu literatury ojczyznej, lecz również po polsku lub po rosyjsku tworzyli przygotowawczy okres najnowszej, samodzielnej literatury narodu białoruskiego. Grzechem byłoby nie wspomnieć tutaj o *Arcimowskim* (lata 40-e), *Wł. Syrokomli* (1823—1861), *Wulu* († w l. 80-ch), *Niedźwiedzkim*, który około roku 1854 złożył Petersburskiej Akademii Nauk gramatykę języka białoruskiego, znanym etnografie i uczonym białorusoznawcy *A. Kirkorze*, poecie *Szemecie-Połoczańskim* (1826—1905), o twórcy ogólnie znanego słownika białoruskiego i zbieraczu poezji ludowej *Nosowiczu* (1788—1877), jakoteż o poetach *Tanczewskim* i *A. Hurynowiczu*, oraz o literacie i działaczu społecznym *A. Jelskim* (1834—1916) i in.

III. LITERATURA WSPÓŁCZESNA.

(od 80-ch lat XIX st.).

Współczesna literatura białoruska jest ściśle związana z białoruskim ruchem wyzwolenicznym.

Odrodzenie, które obecnie ogarnęło wszystkie przejawy życia białoruskiego i w ostatnim etapie, w zależności od przebiegu wypadków wszechświatowych, figuruje już nie jako skromne przebudzenie narodowo-kulturalne, lecz jest żywiołową walką za odbudowanie swej utraconej państwowej niepodległości na nowych podstawach, odrodzenie to oparło się na literaturze i na niej się też wychowywało.

Rozpoczęło się od ledwie dającego się zauważyć ożywienia w literaturze lat 80-ch. Przygotowawcza robota rozpoczęła się od strony inteligienckiej sfery białorusinów-katolików, na których szyi pętla murawjowska stopniowo słabła, oraz ze strony rosyjskich pisarzy i wogóle inteligencji białoruskiej, która wskutek wielu przyczyn zaczęła „wracać do siebie” i pracować nad białorusoznawstwem. Wszechrosyjski ruch wyzwoleniczny, rzecz oczywista, wielce się przyczynił do powodzenia odrodzenia białoruskiego.

W współczesnej literaturze białoruskiej zakończyły się już dwa okresy — ludowy (do 1905 r.) i narodowy (1906—1914) i rozpoczął się trzeci — najnowszy. Podstawową cechą jej we wszystkich tych okresach jest samopoczucie narodowe i socjalne. Pisarze-ludowcy czasem jeszcze spoglądają w stronę Moskwy lub Warszawy; inni znów z pośród nich mają baczenie na swe pochodzenie pańskie. Pisarzom okresu narodowego albo na-

szaniwskiego (od czasopisma „Nasza Niwa“) cechy te są zupełnie obce i niezrozumiałe. Naszaniwcy wyszli z samego gąszczu mas ludowych i wydali ze swej sfery mocarzy słowa białoruskiego, którzy stworzyli przepiękne rzeczy i doprowadzili mowę ojczystą do doskonałości języka literackiego.

L u d o w c y.

Franciszek Bohuszewicz (1840 — 1898) jest pierwszym białoruskim wodzem duchowym i pierwszym białoruskim poetą — rewolucjonistą. Daleko poza sobą zostawiając całą dotychczasową literaturę białoruską, rzekł on nowe słowo, zarazem zapoczątkowując polityczną i klasową walkę Białorusinów o odrodzenie. Z pod jego pióra wyszło dużo wierszy ideowo—lirycznych, które trafiły do ludu i rozpowszechniły się wszędy po Białorusi, a najbardziej w zachodniej jej części (ze zbiorów wierszy — „Dudka białoruska“—1891 r. i „Smyk białoruski“—1891 r.). Bohuszewicz pochodził z drobnej szlachty pow. Oszmiańskiego, gub. Wileńskiej. Trudnił się adwokaturą.

Jan Niestuchowski (1851—1897) pisał pod wpływem Bohuszewicza, lecz zachował w swych wierszach oryginalną miękkość i elegijność. Ponadto w sprawach socjalnych i narodowych był znacznie umiarkowańszy od Bohuszewicza. Pisał również i po polsku. Był rodem z Mińska posługiwał się pseudonimem J. Łuczyna.

Aleksander Pszczotka (1870) jest utalentowanym reprezentantem szkoły pisarzy rosyjsko-białoruskich. Swemi szkicami i opowiadaniem

z życia Białorusi północnej zdobył sobie dużą popularność wśród zruszczonej inteligencji białoruskiej.

Do liczby drugorzędnych beletrystów ówczesnych zalicza się pisarka — etnografka, tłumaczka bajek Kryłowa — *M. Kosiczkowa*, autor nadzwyczaj zajmujących pamiętników *Obuchowicz* (hr. Bandinelli), prosty rodzajowy pisarz chłopskiej Białorusi czasu przejściowego *Orłowski* i w. in.

Z etnografów, uczonych — filologów i wogóle autorów, którzy stworzyli mocny grunt dla dalszego szczęśliwego rozwoju literatury białoruskiej, zapisali swe imię na stronicach historii okresu ostatniego *Nikiforowski* (Witebsk), *Romanow* (Mohylew), *Dobrowolski* (Smoleńsk), prof. *Downar-Zapolski*, prof. *Karski*, twórca białoruskiej historii literatury jako nauki, a w jęz. — polskim *Fedorowicz* i w. in.

Naszaniwcy.

Pierwszym etapem narodowego czyli naszaniwskiego okresu był dzień 1 września (st. st.) 1906 r., gdy na ulicach Wilna ukazał się pierwszy numer *pierwszego legalnego* pisma białoruskiego — „*Nasza Dola*“. Nazwę określa ten bierze od innego czasopisma białoruskiego „*Nasza Niwa*“ (Wilno), które istniało od r. 1906 do jesieni r. 1915. Głównym inicjatorem i duszą tego wydawnictwa był wódz białoruski *Jan Łuckiewicz* (1881—1919). Jego przedwczesny zgon jest niepowetowaną stratą dla sprawy białoruskiej w dzisiejszych warunkach.

Pomiędzy starszemi pisarzami — naszaniwcami — podług porządku chronologicznego pierwsze

miejsce zajmuje *K. Kahaniec* (*K. Kostrowicki*), zmarły w 1918 r., pozostawiając dość obfita spuściznę literacką w formie opowiadań, wierszy i utworów dramatycznych. *Kejrysowa* (z domu *Paszkiewiczówna*) († 1916) pisała i pracowała na polu rewolucyjnym pod pseudonimem „Ciotki”, dobrze pamiętnym starym robociarzem wileńskim. Wiersze jej, związane z latami rewolucji 1905—1906, poza swemi zaletami artystycznymi wykazują kipiącą energję i niezwykle hart woli, co tak cenne jest w miękkiej smętnej poezji białoruskiej. Jej nowele z czasów późniejszych znamionują upadek sił i smutek z powodu nieziszczonych pragnień. *Jadwihin Sz.* (*Antoni Lewicki*), jeden z najstarszych współczesnych pisarzy białoruskich, zdolny nowelista i satyryk, wspólnie z innymi stworzył literaturę piękną prozą. *Albert Pawłowicz* (1875) posiada sławę autora—humorysty; pisze wierszem.

Z pośród młodszych poetów naszaniwskich poczytne miejsce zajmuje pisarz-poeta *Jakub Kołos* (*Taras Huszcza*), autor wierszy lirycznych, opowiadań, poematów i utworów dramatycznych, — realista, znakomity znawca życia białoruskiego i subtelny psycholog duszy ludowej. Pisze prozą i wierszem.

Nieźródnany dar poetycki *Jana Kupala* znany jest nie tylko Białorusinom, wiersze jego bowiem ukazywały się w tłumaczeniu rosyjskim, polskim, czeskim, niemieckim i in. językach. W r. 1920 w Moskwie ukazał się zbiorek jego wierszy w tłumaczeniu poetów rosyjskich. Jan Kupala — przeważnie poeta liryczny, lecz nie obcy mu jest również i dramat oraz poemat dramatyczny.

Maksym Bohdanowicz (1892 — 1917), jako twórca czystego piękna, dał doskonałe wzory poezji białoruskiej. Zmarł przedwcześnie z suchot.

Jeszcze nie oplakana jest przez białorusików śmierć i drugiegoż podobnego, lecz barażiej narodowego poety i nowelisty *Aleksandra Pruszyńskiego*, który pisał pod pseudonimem *Oleś Harun*.

Przedstawicielem narodu żydowskiego w literaturze białoruskiej jest popularny autor *Zmirak Bindula* (Samuel Pławnik, 1886).

Jako poeta-proletariusz zdobył sobie sławę *Cisłka Hartny* (D. Żyłunowicz).

Jako dramaturg białoruski najbardziej płodny i utalentowany jest *F. Alechnowicz* (1883).

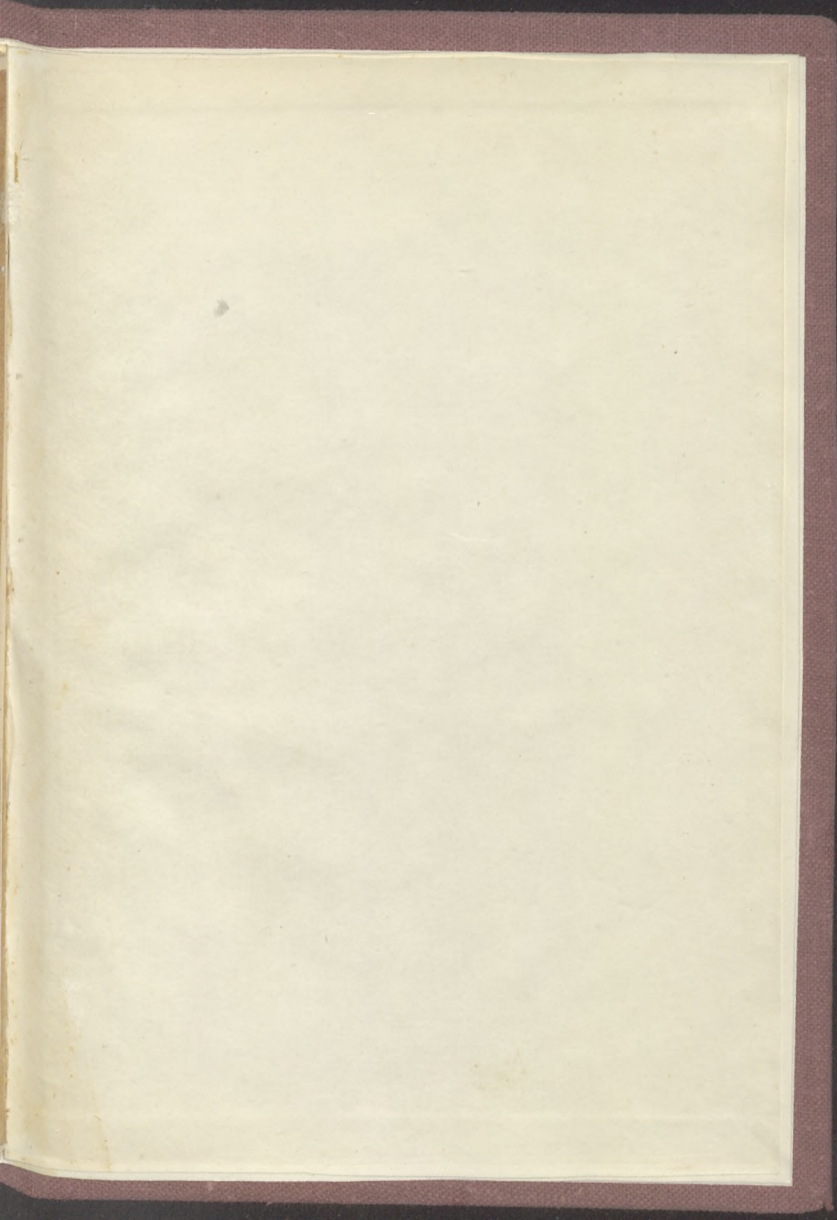
Pomiędzy poetami ludowymi — ludźmi pracy przyczyną, są również wydatne imiona, jako to: *Mary Włas, L. Łobik* i in.

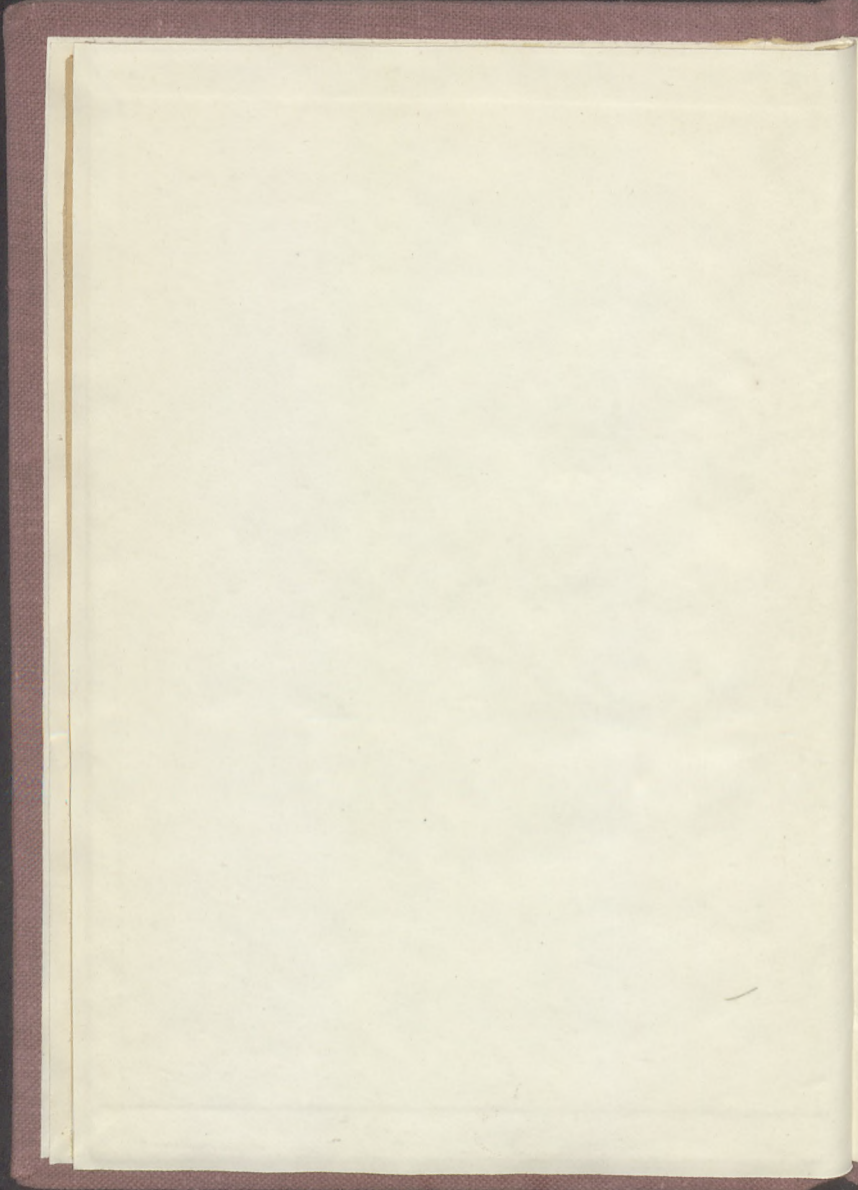
Z pośród publicystów pierwsze miejsce zajmują wszechstronny i utalentowany twórca ruchu białoruskiego *Antoni Nowina* (A. Łuckiewicz), również cieszą się zasłużoną popularnością *J. Łosik* i *Włas* (W. Łastowski), którzy jednocześnie zyskali uznanie jako beletryści, następują ks. *A. Stankiewicz, D. Żyłunowicz* i in.

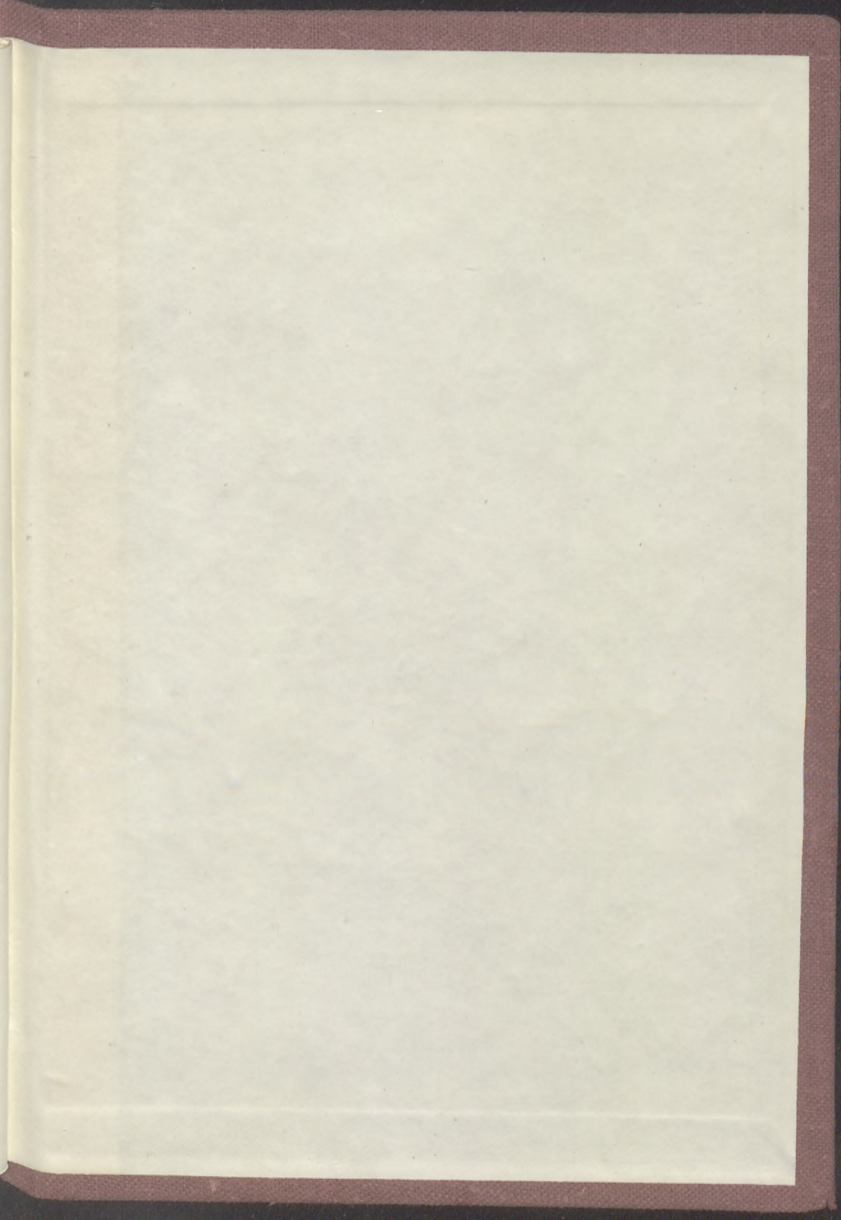
Korzystym mniej lub więcej znani są w literaturze w eilu innych pisarzów i poetów.

W okresie współczesnym literatura białoruska posiada własne motywy i nastroje związane z wojną i rewolucją, lecz zabierać głos o znaczeniu tego okresu w ogólnym literacko-historycznym procesie jeszcze jest zawcześnie.

2009824

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001012368370